

کعبه

از آغاز اسلام تاکنون کعبه و مسجد الحرام حوادثی را با خود دیده اند که به مقداری از آن در این نوشتار اشاره می شود.

فهرست مندرجات

- ۱ - عبدالله بن زبیر
- ۱.۱ - بنای کعبه توسط ابن زبیر
- ۲ - حجاج بن یوسف
- ۲.۱ - اصلاحات حجاج
- ۳ - منصور عباسی
- ۴ - مصالح کعبه
- ۵ - تعمیر و ترمیم
- ۵.۱ - سیل
- ۵.۲ - ترمیم سقف
- ۶ - پانویس
- ۷ - منبع

عبدالله بن زبیر

در سال ۶۴ هجری، عبدالله بن زبیر شورش کرد و شهر مکه را به عنوان مرکز حکومت خود برگزید. سپاهیان شام که در پی براندازی حکومت زبیریان بودند، برای تصرف آن، ابتدا به مدینه رفتند و سپس با سرکوبی قیام آن شهر، به سوی مکه آمدند. آنها بر فراز کوه های اطراف رفتند و شهر مکه را در حصار خود گرفتند و با نصب منجنیق، شهر را با آتش و سنگ مورد حمله قرار دادند. در این درگیری ها، پرده کعبه آتش گرفت و پس از آن کعبه نیز ویران شد. در همین حال، خبر مرگ زبیر به سپاهیان شام رسید و آنان بازگشتند.

← بنای کعبه توسط ابن زبیر

عبدالله بن زبیر، به رغم مخالفت برخی از اصحاب، باقی مانده دیوار کعبه را از پایه و اساس برداشت و بار دیگر آن را بنا کرد. وی در بنای جدید کوشید تا تغییری را که قریش در ساختمان کعبه داده و مقداری از مساحت آن را در سمت چپ اسماعیل کاسته بودند، - حدود سه متر - به کناری نهد و کعبه را به همان شکل قبل از بنای قریش در آورد. به علاوه، ابن زبیر - به مانند آنچه پیش از بنای قریش بود - دو در برای کعبه گذاشت که هر دو در، روی زمین قرار داشت - نه مانند وضع فعلی که حدود ۲ متر بالاتر از زمین است - یک در برای ورود و در دیگر برای خروج بود. این درها، دقیقاً به جای همان محلی بود که درهای پیشین قرار داشت. در فعلی در سمت شرقی است و در دیگر در برابر آن در سمت غربی بود. ابن زبیر قدری نیز بر ارتفاع مسجد افزود. از زمان ابن زبیر رسم شد که به هنگام ترمیم کعبه، یک دیوار چوبی بزرگ در اطراف آن نصب می کردند تا طواف گزاران، خارج از آن دیوار طواف کنند و ناظر تجدید بنا یا ترمیم کعبه نباشند.

حجاج بن یوسف

چند سال بعد (۷۲ هجری قمری) شهر مکه به دست حجاج بن یوسف ثقفی افتاد و عبدالله بن زبیر به قتل رسید.

← اصلاحات حجاج

حجاج با نوشتن نامه ای به عبدالملک مروان، خلیفه وقت، از وی خواست تا اجازه دهد کعبه را به شکل قبلی خود در آورد و افزوده ابن زبیر را کم کند. عبدالملک اجازه داد تا کعبه به همان صورت گذشته، که از پیش از بعثت ساخته شده بود، تنها دارای یک در باشد و آن مقدار از حجر اسماعیل که داخل کعبه شده بود، دوباره بر چپ افزوده شود. نوشته اند که بعدها عبدالملک از این دستور خود پشیمان شد؛ چرا که گفته می شد عبدالله بن زبیر بر اساس روایتی از رسول خدا (صلی الله علیه وآله) آن تغییرات را ایجاد کرده بود.

منصور عباسی

سالها بعد، منصور عباسی در اندیشه بازسازی آن بر اساس بنای ابن زبیر بود که مالک ابن انس او را از آن نهی کرد و گفت: نباید او با این اقدام خود کاری کند که کعبه ملعبه دست ملوک و امیران بعدی قرار گیرد؛ به طوری که هر روز کسی از آن کم کند و یا بر آن بیفزاید و هیبت آن را از بین ببرد.

مصالح کعبه

مصالح مورد استفاده در بنای کعبه، سنگ‌های سیاهی است که از کوه‌های اطراف می‌آوردند. به همین دلیل بنای آن بسیار مستحکم و استوار است.

تعمیر و ترمیم

بعدها بازسازی کعبه در حد ترمیم و تعمیر ادامه یافت. تنها در زمان سلطان مراد چهارم، کعبه دقیقاً مانند همانچه که از زمان حجاج باقی مانده بود، بجز در قسمت **حجر الأسود** از اساس بازسازی گردید. این بازسازی نسبتاً کامل در سال ۱۰۴۰ هجری صورت گرفت.

← سیل

دلیلش آن بود که در سال ۱۰۲۹ در مکه **سیل** عظیمی راه افتاد که به خرابی مهمی در بنای کعبه منجر شد. گزارش این سیل و همچنین گزارش تجدید بنای دیوارهای افتاده کعبه را **ملا زین العابدین کاشانی** از علمای برجسته شیعه که خود در این بازسازی کارگری می‌کرده است، در رساله کوچکی به نام **مُقَرَّرَةٌ الْأَنَامِ فِي تَأْسِيسِ بَيْتِ اللَّهِ الْحَرَامِ** نوشته است.^[۱] او در آغاز رساله خود چنین نوشته است: روز چهارشنبه، نوزدهم شعبان ۱۰۲۹، سیل عظیمی داخل مسجد الحرام شد و آب به درون کعبه شریفه درآمد، به قدر قامت فقیر و یک شیر و دو انگشت ... و خرابی بسیار درمکه معظمه واقع شد و چهار صد و چهل و دو نفر در سیل هلاک شدند؛ از آن جمله معلمی با سی طفل در مسجدالحرام بوده و سیل از ابواب مسجد داخل می‌شده، نتوانستند که بیرون آیند و کسی نیز نتوانست به ایشان رسید و آب از سر ایشان گذشت... وی سپس شرحی مبسوط از چگونگی مسجد الحرام و تجدید بنای دیوار کعبه و نقش خود و شخصی به نام حسین ابرقوهی در آن بیان کرده است.

در واقع، قرار گرفتن کعبه در امتداد وادی ابراهیم، سبب می‌شد تا سیل به آن آسیب رساند. در اصل، مسیر سیل - یا به عبارتی مسیل - همان طریق (راه) مسجد الحرام است که آب را به سمت حرم سوق می‌دهد. پیش از این، از زمان **صدر اسلام**، در محل **مسجد الرایه** که آن را مسجد الردم الأعلی می‌نامیده‌اند، **سیل بند** ساخته می‌شد. با این حال، بیشتر اوقات سیل به سوی مسجدالحرام سرازیر می‌گشت و آن را مملو از آب می‌کرد. از قدیم مردم مکه برای هر یک از این سیل‌های هولناک نامی برمی‌گزیدند و شمارش آنها را داشتند.^[۲] فهرست سیل‌هایی که تا سال ۱۲۵۰ قمری در مکه جاری شده و در کتاب‌های تاریخ ثبت گردیده، به هشتاد و پنج می‌رسد.^[۳]^[۴]

بعد از آن هم در سال ۱۲۸۴ سیل مهمی در مکه جاری شد که عکس‌های آن باقی و موجود است. به هر روی، کعبه پس از بنای آن در سال ۱۰۴۰ تاکنون، تنها اصلاحات جزئی، بر روی آن انجام گرفته و تعمیر شده است.

← ترمیم سقف

یکی از مهم‌ترین این ترمیم‌ها، اقدامی است که در سال ۱۲۷۷ قمری به دستور **ملک سعود بن عبدالعزیز** برای اصلاح **سقف** کعبه صورت گرفت. در این اقدام، سقف پیشین به طور کلی برداشته شد و پس از ترمیم دیوارها، مجدداً سقف تازه ای زده شد. در ادامه همین تعمیرات، داخل کعبه و **ناودان** و پله‌های داخل، برای رسیدن به سقف و ستون‌های نگاه‌دارنده سقف نیز ترمیم شد. ترمیم کعبه در سال‌های ۱۴۱۵ - ۱۴۱۷ هجری قمری با گذشت بیش از ۲۷۵ سال از بنای آخرین کعبه، که به سال ۱۰۴۰ هجری صورت گرفت، دیواره‌های داخلی و خارجی کعبه، دستخوش برخی تغییرها و دگرگونی‌ها شد که ضرورت ترمیم آن را ایجاب می‌کرد؛ از جمله برخی از سنگ‌های بیرونی دیوار، دچار خوردگی‌هایی شده بود که بی‌توجهی به آن، کار درستی به نظر نمی‌رسید. به همین دلیل، در سال ۱۴۱۴ هجری بنا شد تا اصلاحاتی در مجموع بنای کعبه صورت گیرد. این اصلاحات شامل پر کردن خلأ میان سنگ‌ها و اصلاح شکستگی آنها با جنس خود آن سنگ‌ها بود که از کوه‌های مکه گرفته شده بود. بندهای میانی سنگ‌ها با ملاط مخصوص، به رنگ مایل به سفید، به صورت خطوطی مستقیم کشیده شد و ظاهر کعبه به صورت یک بنای تازه درآمد؛ در حالی که بنا، همان بنای کهن باقی ماند. در سال ۱۴۱۵ مرمت بیرونی دیوارهای کعبه به پایان رسید، در حالی که زائران می‌توانستند کارهای انجام‌شده را مشاهده کنند. پس از آن اندیشه بازسازی جدی کعبه مطرح شد تا هم خرابی‌های موجود رفع شود و هم زمینه‌های خرابی‌های بعدی از میان برود. فواصل موجود میان الواح و کتیبه‌های موجود در داخل کعبه با سنگ‌های اصلی، زمینه رشد **موریانه** و انواع فارچها را فراهم کرده بود که می‌بایست از میان می‌رفت. این اقدامات، فرصتی را می‌طلبد که به ماه‌آغازین سال ۱۴۱۷ ق. موقوف شد. مسئولیت اصلاحات را مؤسسه بن لادن عهده‌دار شد و با کشیده شدن یک دیوار بلند در اطراف کعبه، مهندسان و کارگران در دهم **محرّم** به سرعت مشغول به کار شدند. ابتدا تمام الواح یادگاری و تاریخدار از داخل کعبه جمع‌آوری و در جای دیگری نگهداری شد. سقف کعبه و نیز سه ستون چوبی به طور کامل برداشته شدند و از نو تجدید گردیدند. سطوح داخلی دیواره‌های کعبه نیز به همان شکل که سطح خارجی آن ترمیم شده بود، اصلاح گردید. تمام سنگ‌هایی که برای اصلاح ملاط‌های آن برداشته می‌شد، ابتدا به ترتیب شماره گذاری شده و دقیقاً پس از اصلاح سرچاپش گذاشته می‌شد. طبعاً ملاط‌ها نیز عوض می‌شدند تا حالت چسبندگی خود را حفظ کنند. این اصلاحات به تدریج و بخش‌بخش انجام می‌شد تا در حین کار استحکام بنا حفظ شود. بدین صورت که اصلاح دیواره‌ها، از رج‌های بالایی آغاز شد تا به آخرین رج در دیوار که همسطح کف کعبه بود، ختم گردید. برای سقف کعبه نیز که مهم‌ترین ماده آن چوب است، پس از مشورت‌های فراوانی که با مراکز مختلف صورت گرفت، بنا شد چوب‌هایی بکار رود که ضمن داشتن مقاومت بالا حالت انقباضی کمتری داشته و بتوانند در برابر موریانه و فارچ و نیز آب و هوای **عربستان** مقاومت کنند. قطعه‌های چوب عمدتاً از چوب‌هایی انتخاب شد که دارای طول ده متر و عرض دست کم یک متر بود. این چوب‌ها از جنگل‌های برمه انتخاب شده و پس از آماده‌سازی به جده و از آنجا به **مکه** انتقال داده شد. پس از اصلاح وضع داخل کعبه و سقف آن، **حجر اسماعیل** هم به طور کامل بازسازی شد و سنگ‌های بکار رفته در اصل دیوار و نمای خارجی آن، تعویض گردید.^[۵]

پانویس

- ↑ این رساله به کوشش مؤلف این سطور در فصلنامه میقات حج سال دوم، شماره پنجم چاپ شده است.
- ↑ اخبار مکه، فاکه‌ی، ج۳، ص۱۱۲ - ۱۰۴.
- ↑ ازرقی، اخبار مکه، ملحقات، ج۲، ص۳۲۶.
- ↑ محمدهادی امینی، مقاله حوادث تاریخی مکه، فصلنامه میقات حج ش ۱، ص ۷۲ - ۶۸.
- ↑ فصلنامه میقات حج، ش ۲۶، مقاله آخرین توسعه و مرمت کعبه از عبدالله محمد امین کردی، ص۱۴۴ - ۱۲۸.

منبع

آثار اسلامی مکه و مدینه، رسول جعفریان، ج ۱، ص ۶۴.